

ISSN 1392-1002

LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJA
LITHUANIAN ACADEMY OF SCIENCES
LIETUVOS AUKŠTOSIOS MOKYKLOS
HIGHER SCHOOLS OF LITHUANIA

Menotyra

Studies of Art

2006 Nr. 2(43)

LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS LEIDYKLA
Vilnius – 2006

Redakcinė kolegija

Pirmininkas
Prof. habil. dr. Algirdas GAIPUTIS
Vilniaus pedagoginis universitetas,
Studentø g. 39, LT-08106 Vilnius,
tel. (8~5) 279 02 81

Dr. Laima LAUËKAITË
Kultūros, filosofijos ir meno
institutas,
Saltoniøkiø g. 58, LT-08015 Vilnius,
tel. (8~5) 275 86 62

Prof. habil. dr. Helmut LOOS
Institut für Musikwissenschaft,
04103 Leipzig

Dr. Ingrida KORSAKAITË
Kultūros, filosofijos ir meno
institutas,
Saltoniøkiø g. 58, LT-08015 Vilnius,
tel. (8~5) 275 18 98

Prof. habil. dr. Algirdas AMBRAZAS
Lietuvos muzikos akademija,
Gedimino pr. 42, LT-01110 Vilnius,
tel. (8~5) 261 84 92

Dr. Jagoda HERNIK-SPALIŅSKA
PAN Instytut Sztuki,
ul. Długa 29,
PL-00-950 Warszawa

Habil. dr. Jūratė TRILUPAITIENË
Kultūros, filosofijos ir meno
institutas,
Saltoniøkiø g. 58, LT-08015 Vilnius,
tel. (8~5) 275 18 98

Dr. Gražina Marija MARTINAITIENË
Kultūros, filosofijos ir meno
institutas,
Saltoniøkiø g. 58, LT-08015 Vilnius,
tel. (8~5) 275 86 62

Prof. habil. dr. Alex STOCK
Universität Köln,
Bildtheologische Arbeitsstelle
Köln, Klosterstrasse 79e

Prof. habil. dr.
Juozas ANTANAVIËIUS
Lietuvos muzikos akademija,
Gedimino pr. 42, LT-01110 Vilnius,
tel. (8~5) 261 26 91

Dr. Elita GROSMANE
Latvijas Makslas Akademija,
Kalpaka bulv. 13,
Rīga LV-1867

Prof. habil. dr. Silvia RADZOBE
Latvijas Universitāte, Filologijas
Fakultāte,
Raina bulv. 19, Rīga LV-1586

Sudarytoja dr. Lina Balaiðytė

RECENZENTAI: dr. Aleksandra Aleksandravičiūtė, dr. Liudas Jovaiša, dr. Ingrida Korsakaitė, dr. Jolita Mulevičiūtė, dr. Lijana Natalevičienė, dr. Mindaugas Paknys, dr. Auðrinė Slavinskienė, dr. Helmutas Šabasevičius, dr. Dalia Vasiliūnienė

Pagrindinė þurnalo redaktorė
Auðra Gapsevièienė
tel. (8~5) 261 36 20

Leidyklos adresas:
Gedimino pr. 3, LT-01103 Vilnius
www.maleidykla.katalogas.lt, el. p.: lmokal@aiva.lt

Þurnalas Ąkurtas 1994 m.

Redaktorės Auðra Gapsevièienė (lietuviø k.) ir Aurelija Juðkaitė (anglø k.)
Virðelio dailininkas Romas Dubonis
Maketuotojas Vitalijus Bilevièius

SL 1584. 2006 06 23
6,28 sp. l. Tirapas 130 egz.
Uþsakymas Nr. 1597
Leidþia Lietuvos mokslø akademijos leidykla, Gedimino pr. 3, LT-01103 Vilnius
Spausdino „Biznio maðinø kompanijos“ spaustuvė, Gedimino pr. 60, LT-01110 Vilnius

© Lietuvos mokslø akademija, 2006

© Lietuvos mokslø akademijos leidykla, 2006

Tarp dailės ir amato

Vėlyvojo baroko vargondirbystės menas Lietuvoje: meistrų kilmė ir kūrybos sklaida

Girėnas Povilonis,

*Vilniaus dailės akademija,
Maironio g. 6 LT-01124 Vilnius, Lietuva
El. p. girenasp@yahoo.com*

Straipsnyje pateikiama istorinių, istoriografinių šaltinių bei naujausių mokslinių tyrimų medžiaga apie XVIII–XIX I pusės Lietuvoje dirbusius vargonų meistrus. Pristatomos jų biografijos, darbų paplitimas. Analizuojama Lietuvoje dirbusių meistrų kilmė, migracija, apsistojimas ir įsitvirtinimas Vilniuje, sąsajos su gretimų šalių vargondirbiais. Aktualizuojamas jų kūrybos originalumas ir išskyrimas į savarankišką Vilniaus vargondirbystės mokyklą.

Raktažodžiai: Lietuvos vargonai, Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklos meistrai (N. Jantzonas, L. Klimowiczius, Fr. Scheelis, G. A. Zelle ir kt.) ir Lietuvoje dirbę Karaliaučiaus (G. S. Caspari, A. G. Casparini, G. A. Nerpertas, J. Preussas) bei Kuršo meistrai (F. Gimbutas, P. Froelichas, T. Tiedemannas)

Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vargonų meistrus, jų kūrinius per pastarąjį dešimtmetį jau yra paskelbta keliolika istorinių ir menotyrinių straipsnių, tačiau naujausi tyrimai ir atradimai nuolat papildo, patikslina ar paneigia ankstesnių tyrėjų teiginius ir hipotezes. Istorikas Mindaugas Paknys surinko ir paskelbė nemažai biografinių faktų apie LDK vargonų meistrus¹. Menotyrininkas Marcinas Zgliński taip pat parašė keletą straipsnių LDK vargondirbystės istorijos ir vargonų prospektų analizės klausimu². Keletą istorinių, menotyrinių publikacijų apie Lietuvos vėlyvojo baroko vargondirbystės meną išspausdino ir šio straipsnio autorius³. Šioje publikacijoje greta kai kurių jau anksčiau paskelbtų biografinių faktų pateikiama naujų duomenų, išsamiau pristatomi anksčiau mažiau tyrinėti meistrai.

Vargondirbystės menas Lietuvoje suklestėjo XVIII a. II pusėje ir tęsėsi iki XIX a. pradžios. Statant ar rekonstruojant daugelį bažnyčių, stiprėjo poreikis naujų vargonų, todėl, atsirandant nuolatiniams užsakymams, iš vokiškų kraštų bei Rytprūsių į Lietuvą atvykdavo vis daugiau meistrų. Kaip architektūros, taikomosios dailės, taip ir vargonų meno stilių Lietuvoje formavo svetimkilmiai atvykėliai meistrai. Žymiausi amatininkai apsistodavo LDK kultūriniam ir politiniam centre Vilniuje, nes čia buvo lengviau gauti užsakymų, be to, buvo patogiau pasiekti aplinkinius miestus. Atvežtinių, vietinių ir naujų tendencijų dėka vargonų statymo menas Lietuvoje formavosi, tobulėjo ir išaugo iki

savarankiško rezultato – Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklos⁴. Ši raida ir kaita pastebima pradedant ~1740 m. ir baigiant ~1840–1850 m. Tai laikmetis, apimantis pirmųjų ir paskutiniųjų Vilniaus mokyklos arealui priskiriamų barokinių vargonų pastatymo datas⁵.

Vilniaus vargonų meistrai dirbo beveik visoje plačioje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje, taip pat Kuršo ir Livonijos kunigaikštystėse. Kurše ir Livonijoje Vilniaus vargonų meistrų darbai beveik išskirtinai aptinkami tik katalikų bažnyčiose, ir tai rodo, kad šie meistrai dirbo Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų administruojamose teritorijose. Naujausiais tyrimais ir atradimais, net ir labai nuo Vilniaus nutolusioje Pasienės bažnyčioje (dab. Latvija), priklausiusioje Lietuvos dominikonų provincijai, stovi 1765 m. neįvardyto Vilniaus meistro sukurti vėlyvojo baroko vargonai⁶.

Didžiąją Lietuvos barokinių vargonų dalį sudaro nedideli 7–12 balsų vargonai – *pozityvai*, todėl lietuviški instrumentai neretai laikomi provincialiais, originalumo stokojančiais ir Rytprūsių meistrų darbus kartojančiais kūriniams. Tačiau anaipol – XVIII a. Vilniuje susibūrė stiprus branduolys vargonų meistrų, sukūrusių didelius Vakarų Europos lygio instrumentus. Tai – meistras Gerhardas Arendtas Zelle ir jo sūnūs Paulas bei Michaelis, Joachimas Friedrichas Scheelis, Ludwikas Klimowiczius, Nicolaus Jantzonas ir meistro sūnus Friedrichas Samuelis, taip pat keletas kitų mažiau žinomų vargondirbių.

XVIII–XIX a. Lietuvoje greta Vilniaus meistrų vargonų taip pat kūrė meistrai iš Karaliaučiaus ir Kuršo, tačiau pastarųjų veikla menkesnė. Pastebėta, kad XVIII a. Lietuvoje vargondirbio amatas greta kitų taikomosios dailės amatų nebuvo laikomas išskirtiniu, dokumentuose meistro vardas dažniausiai neminimas, o išaukštinamas tik fundatorius ar užsakovas⁷, todėl dažnas meistro kūrinyms yra anoniminis. Žinoma, sutartyse meistrai pasirašydavo, tačiau tokių dokumentų teliko vienetai. Įdomu tai, kad beveik visi XVIII a. vargonus Lietuvoje statę meistrai buvo liuteronai, dirbę vargonus tiek vienuolių, tiek parapienių bažnyčioms. Yra įdomių pavyzdžių ir tarp vargonų meistrų: pavyzdžiui, iš Prūsijos kilęs liuteronas Mateusz Drygalskis 1763 m. Vilniaus Šv. Ignoto bažnyčioje vedė katalikę⁸. Galbūt katalikas buvo L. Klimowiczius (vadinamas *Roem[enisch] Orgelbauer*⁹), nors 1754 m. minimas krikštaitėviu Vilniaus liuteronų bažnyčioje krikštijant meistro J. F. Scheelio sūnų Johanną Friedrichą¹⁰.

Kadangi į Rytų Europą vargondirbių amato tradicijos dažniausiai sklido iš Rytprūsijų, o ypač iš Karaliaučiaus, Vilniaus meistrų darbus istorikai dažnai priskirdavo Karaliaučiaus amatininkams. Tačiau XVIII a. meistrų migracijoje būta ir priešingų faktų. Antai vargonų meistras Johannas Christophas Ungefugas (Jan Ungefug, Ungefugt, Ungefungt ~1725–1788¹¹) iš pradžių (1742–1750 m.) dirbo pameistriu Vilniuje pas G. A. Zelle¹², o 1750 m. išvyko į Rytų Prūsiją ir įsikūrė Luko mieste (Mozūrijoje)¹³. Pas J. Ungefugą 1762–1769 m. mokėsi vienas žymiausių XVIII–XIX a. Danijos¹⁴ vargonų meistrų – lenkų kilmės Danielis Wroblewski¹⁵ (Wróblewski, Wrobel, 1744–1818).

J. Ungefugo biografija atskleidžia, kad jo kaip mokytojo vaidmuo buvo svarbus ne tik Vilniaus vargondirbystės mokyklos istorijai: netiesiogiai šis meistras galėjo turėti įtakos ir Lenkijos (Mozūrijos regiono), o galbūt net ir Danijos vargondirbystės kultūrai. Vilniaus vargondirbių, jų mokinių ir amžininkų migracijos tyrimai ateityje galbūt labiau išryškins Vilniaus mokyklos svarbą Europos vargondirbystės kultūros istorijai.

Kaip matyti, Lietuvos barokinių vargonų „veidą“ – Vilniaus vargondirbystės mokyklą – formavo iš Rytprūsijų bei Šiaurės Vokietijos žemių atvykę meistrai.

XVIII A. II KETVIRČIO – XIX A. PRADŽIOS VILNIAUS MOKYKLOS VARGONDIRBIAI, JŲ DARBŲ PAPLITIMAS

Nuo 1737 m. Vilniuje minimas iš Karaliaučiaus atvykęs meistras Gerhardtas Arendtas Zelle. Nors prieš apsidomdamas Vilniuje jis beveik dešimt metų (1732–1741) dirbo Karaliaučiaus vargonų meistro Georgo Sigismundo Caspari (1693–1741¹⁶) dirbtuvėje¹⁷, tačiau jo kilmė gali būti siejama su Rytų Fryzija (*Ostfriesland*)¹⁸. Meistro G. S. Caspari pavestas G. A. Zelle 1732 m. pastatė vargonus *Nedenburge*¹⁹ (dab. Nidzica). 1740 m. Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčioje jis pastatė naujus 8 balsų vargonus²⁰, iki 1741 m. – didelius vargonus Vilniaus Šv. Dvasios (dominikonų) bažnyčioje²¹, panašiu metu padirbo vargonus ir Šv. Kazimiero bažnyčiai²².

1751–1753 m. G. A. Zelle Vilniaus liuteronų bažnyčioje pastatė naujus vieno manualo vargonus²³, o 1753 m. Vilniaus Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje jis iš pagrindų remontavo vargonus ir gavo 144 auksinų (18 talerių) atlygį²⁴. Tais pačiais metais minėtoje bažnyčioje meistras pastatė vargonų pozityvą (skryninius vargonus²⁵), už kurį jam buvo sumokėti 136 auksinai²⁶. G. A. Zelle's du sūnūs taip pat pasekė tėvo pėdomis ir tapo vargondirbiais, nors ne tokiais žinomais kaip jų tėvas. 1762–1789 m. Vilniuje minimas sūnus Michaelis Zelle (1738– po 1789). Jis 1762 m. vasario 22 d. dar įvardijamas kaip pameistrystis (*Orgelb[auer]g[esel] ?*)²⁷. M. Zelle 1780 m. statė naujus vieno manualo, 11 registru²⁸ vargonus²⁹ Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje. Galbūt jam priskirtini ir 1782 m. Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje pastatyti nauji dviejų manualų, 17 balsų vargonai³⁰. 1768–1786 m. Vilniuje minimas vargonų meistras Paulus Gerardus Zelle (1740– po 1786, Paweł Cell). Žinoma, kad jis ~1785 m. remontavo 1782 m. per gaisrą nukentėjusius Žirmūnų bažnyčios (dab. Baltarusija) vargonus³¹.

Nuo 1742 iki 1750 m. Vilniuje kaip vargonų meistro Gerhardto Arendto Zelle's pameistrystis minimas vilnietis Johannas Christophas Ungefugas (Ungefugt)³². Tikriausiai jis buvo žinomo Vilniaus drožėjo Johanno Ungefugto³³ (Jan Ungefug, Ungefungt; Jonas Ungefugtas, mirė 1744 m.³⁴) sūnus. Senasis Ungefugas į Vilnių atvyko iš Karaliaučiaus, 1737–1740 m. minimas Vilniaus miestiečių dokumentuose³⁵, o 1742–1743 m. – stalių ir drožėjų cecho narių sąrašė³⁶. Vienintelis jo, kaip drožėjo ir skulptoriaus, išlikęs kūrinyms – Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčiai išdrožta šv. Agotos skulptūra³⁷.

1750 m. J. Ch. Ungefugas išvyko į Rytų Prūsiją, įsikūrė Luko mieste; tais pačiais metais gavo Lenkijos vargonų meistro privilegiją, o 1763 m. – Prūsijos Karaliaus vargonų meistro privilegiją Notangos regionui³⁸. Daugiausia darbavosi Luko, Lėciaus³⁹, Jansborgo⁴⁰, Zenburgo⁴¹ apylinkėse, statė nedidelius vargonus. Iš žinomų J. Ch. Ungefugo darbų išliko tik Grabniko⁴² (1763) ir Senosios Juchos⁴³ (1772) vargonų prospektai.

Trūksta informacijos apie 1752–1759 m. Vilniuje ir apylinkėse dirbusio vargonų meistro Johanno Michaelio Pantznerio⁴⁴ kilmę. Žinoma, kad 1752 m. Slucko dvare Radvilos su juo sudarė nuolatinio darbo sutartį ir mokėjo pinigų iki 1757 m.⁴⁵ Gal jo giminaičiu Čekijoje buvo ~1710 m. minimas Prahos meistras J. C. Panzneris⁴⁶.

Iš Mecklenburgo kunigaikštystės Schwaan miestelio apylinkių (netoli Rostoko) atvyko vargonų meistras Joachimas Friedrichas Scheelis (17??–1782). Jis Vilniuje minimas nuo 1752 m., kai Vilniaus liuteronų bažnyčios naujai statomiems vargonams paaukojo 24 auksinus ir 18 grašių⁴⁷ (tuo metu tai buvo didelė suma). J. F. Scheelis 1764 m. prisiekė miesto pilietybę Vilniaus magistratui⁴⁸. Galbūt vilnietis J. F. Schellis galėjo giminiuotis ir su Kališo (Lenkija) mieste gyvenusiu instrumentų meistru Augustu Scheelium (August Scheel) bei jo sūnumi fortepijonų meistru Augustu Scheelium (g. ~1811)⁴⁹. Gali būti, kad J. F. Scheelio giminaičiu buvo Efreimas Šelis⁵⁰, 1790 m. Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčiai padaręs altorių ir kitas

interjero skulptūras, tuo pat metu dirbęs prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios lipdinių.

J. F. Scheelis kartu su vietiniu vargondirbiu Ludwiku Klimowicziumi Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčioje 1761 m. pastatė naujus vieno manualo, 11 balsų vargonus⁵¹. Spėjama, kad jie kartu 1763–1765 m. sukūrė vieno manualo, 12 balsų vargonus Vilniaus Šv. Teresės bažnyčioje⁵². 1761 m. J. F. Scheelis kartu su L. Klimowicziumi padarė 8 balsų⁵³ vargonus Kurtuvėnų bažnyčiai⁵⁴. 1763–1765 m. Vilniaus Šv. Pilypo ir Jokūbo dominikonų bažnyčioje pastatyti nauji 11 balsų vargonai tikriausiai taip pat yra J. F. Scheelio darbo⁵⁵. ~1763 m. šis meistras galėjo sukurti 10 balsų vargonus Krėvos bažnyčiai, Dunilovo Švč. Trejybės dominikonų bažnyčiai, Nesvyžiaus Šv. Jono dominikonų bažnyčiai. J. F. Scheelio vyriausiasis sūnus Johannas (Jan) Friedrichas (1754–1808) taip pat buvo vargonų meistras⁵⁶, 1787 m. prisiekė Vilniaus magistratui⁵⁷, tačiau apie jo darbus nežinoma.

Tikėtina, kad Vilniuje gyvenęs meistras Ludwikas Klimowiczius buvo vietinės kilmės. Yra žinomas tik vieningas savarankiškas jo darbas – 1758–1759 m. Belyničių karmelitų bažnyčiai sukurti nauji dviejų manualų, 20 balsų vargonai⁵⁸.

Iš Prūsijos į Vilnių atvyko Mateuszas Drygalskis, minimas tarp 1763–1765 m.⁵⁹ Jo darbai nežinomi.

Nicolaus Jantzonas (17??–1793, Mikołaj Janson, Jantzen) iš Hamburgo Vilniuje pirmą kartą minimas 1752 m. kaip vargonų pameistras⁶⁰, kai Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčioje naujus vargonus statė vargonų meistras G. A. Zelle. 1753 m. N. Jantzonas vedė to paties vargonų meistro dukrą Anną Elisabethą⁶¹, tikriausiai tokiu būdu siekdamas įsitvirtinti vargonų statybos veikloje Vilniuje. 1761 m. uošviui mirus, jis greičiausiai perėmė dirbtuvę⁶²; 1764 m. N. Jantzonas prisiekė miesto pilietybę Vilniaus magistratui⁶³.

Pirmuoju žinomu savarankišku N. Jantzono darbu laikomi 1764–1765 m. sukurti Linkuvos bažnyčios vargonai⁶⁴ (2 manualai, 21 registras⁶⁵). Analogiškos prospekto struktūros vargonus 1764–1766 m.⁶⁶ N. Jantzonas pastatė Vilniaus bernardinų bažnyčios vienuolių chore (2 manualai, pedalai, 31 registras)⁶⁷. 1768 m. jis sukūrė 8 balsų pozityvą Vilniaus bernardinų bažnyčios Šv. Floriono koplyčioje. Remiantis naujausiais tyrimais, N. Jantzonui⁶⁸ galima priskirti 1765–1766 m.⁶⁹ Polocko jėzuitų bažnyčioje pastatytus vargonus (1 manualas, pedalai, 22–24 registrai)⁷⁰. 1783 m. jis sukurtė naujus vargonus (2 manualai, 21 registras) Budslavo bernardinų bažnyčiai⁷¹, o apie 1780–1785 m. Vilniaus Augustinų bažnyčioje⁷² pastatyti analogiškos prospekto struktūros, tik mažesnių proporcijų (2 manualai, 20 registrai) vargonai taip pat galėjo būti N. Jantzono darbas. Istoriografijoje N. Jansonui⁷³ priskiriami apie 1785 m. sukurti vargonai (2 manualai, 36 registrai ir 6 dumples) Rožanystoko dominikonų bažnyčioje⁷⁴.

Panašiu metu beveik vienodais prospektais N. Jantzonas sukūrė vargonus Tytuvėnų (1789 m., 2 manualai, 25 balsai⁷⁵) ir Troškūnų bernardinų bažnyčiose (1790 m.⁷⁶, 2 manualai, 23 balsai⁷⁷), taip pat Kurtuvėnų parapinėje bažnyčioje (iki 1793 m.⁷⁸, 2 manualai, 24 balsai⁷⁹).

XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje dažnai minimas N. Jantzono sūnus Friedrichas Samuelis Jantzonas (Jantzen, Janson, 1764–1842^{80?}). Jis gyveno Vilniuje, 1794 m. Vilniuje prisiekė carienei⁸¹ ir tikėtina, kad po tėvo mirties (1793) perėmė dirbtuvę. Tikriausiai Fr. S. Jantzonas (nurodoma be vardo) pastatė naujus vargonus Minsko Katedrai (po 1798 m.)⁸². Taip pat tikėtina, kad jis 1806 m. perstatė vargonus Slanimo bernardinų bažnyčioje⁸³. 1794–1842 m. Jantzonas (greičiausiai, kad Friedrichas Samuelis, nurodoma be vardo) aptarnavo bei perdarinėjo Rožanystoko dominikonų bažnyčios vargonus (statytus jo tėvo)⁸⁴. Laši bažnyčioje (Laši, dab. Latvija) išliko 1798 m. jo sukurti vargonai⁸⁵.

Iš vietinių meistrų verta paminėti 1730–1740 m. Vilniaus bernardinų vienuolį meistrą Józefą Olszyńską (Orszyński, Olšynskis). 1737 m. jis remontavo Vilniaus Bernardinų bažnyčios didžiuosius vargonus⁸⁶, taip pat pagamino keletą pozityvų šios bažnyčios koplyčioms⁸⁷: 1737 m. – 12 balsų pozityvą Šv. Bonaventūros (dab. Trijų Karalių) koplyčios chore⁸⁸, 1737–1739 m. – pozityvą Šv. Floriono koplyčiai. 1740 m. vargondirbis J. Olšynskis padarė 8 balsų stacionarų pozityvą, pavadintą „manualu“, Vilniaus bonifratrų bažnyčiai⁸⁹. 1735 m. Vilniaus jėzuitų Šv. Jono bažnyčioje jis baigė montuoti didžiulius, su pozityvu ant chorų (vok. *Rückpositiv*), 46 balsų vargonus⁹⁰.

Mažai žinoma apie meistrą Janą Pawłowską, Vilniuje minimą 1789–1794 m. (1789 m. Vilniuje priėmė miestiečio teises⁹¹). 1791 m. jis remontavo Vilniaus pranciškonų bažnyčios vargonus⁹².

Trūksta žinių apie meistrą Bazylį Sidorowiczių, kuris 1789 m. Vilniuje priėmė miestiečio teises⁹³, o 1794 m. Vilniuje prisiekė imperatorei⁹⁴.

Tik pavieniai faktai žinomi ir apie toliau aptariamus Vilniaus vargonų meistrus: XVIII a. pabaigoje Vilniaus miestiečio teises priėmė meistras Antoni Szulki⁹⁵; 1794 m. Vilniuje imperatorei prisiekė meistras Jakubas Bohdanowiczius⁹⁶. 1795 m. Vilniuje minimas meistras Karolis Bortkiewiczus, Motiejaus sūnus, kilęs iš Žemaitijos⁹⁷. Tais pačiais metais jis priėmė Vilniaus miestiečio teises⁹⁸.

1780 m. Vilniuje M. Zelle's pameistriui minimas Jacobas Philippas Gryšas (1762– po 1794, Jacob Philippus Griz, Griese, Gryze). 1786 m. jis priėmė Vilniaus miestiečio teises⁹⁹, o 1794 m. Vilniuje prisiekė imperatorei¹⁰⁰. 1800 m. J. F. Gryšo mokiniu minimas Vilniuje gimęs Józefas Kowalskis (1782–18??)¹⁰¹.

XVIII–XIX a. sandūroje yra duomenų apie vargondirbį dominikoną Zebedeuszą Falkowską (1778–1836), dirbusį Derečyne, Naugarduke, Vilniuje ir Žemaičių Kalvarijoje¹⁰². Jis taip pat minimas kaip vargonininkas, teologas ir pamokslininkas.

XIX a. pradžioje Žemaitijoje buvo gerai žinomas vietinis meistras Józefas Wojciulewiczius (Juožapas Vaiciulevičius). Pagal sutartį jis 1806 m. pastatė 12 balsų vargonus Švėkšnos bažnyčioje¹⁰³. Išliko 1821 m. jo statyti vargonai Varnių Katedroje¹⁰⁴ (1 manualas, 16 registrai).

XVIII a. viduryje Vilniuje susitelkė vietinių ir atkeliavusių meistrų branduolys. Dauguma Vilniuje gyvenusių vargonų meistrų XVIII a. II pusėje gavo miesto pilietybę ir

tapo Vilniaus miestiečiais. Iš Vilniaus vargondirbystės tradicijos pasklido į visą LDK, Kuršo ir Livonijos Kunigaikštystes. Šiandien šių meistrų išlikusių vargonų gausu ne tik dabartinės Lietuvos teritorijoje, vakarinėje Baltarusijos dalyje, pavieniai jų darbai aptinkami Šiaurės Rytų Lenkijoje, Pietvakarių ir Pietryčių Latvijoje (Kurše, Latgaloje).

XVIII–XIX A. PRADŽIOJE LIETUVOJE DIRBĘ MEISTRAI, NEPRISKIRTINI VILNIAUS MOKYKLOS AREALUI

Greta žinomų ir mažai žinomų Vilniaus meistrų istoriografijoje ir archyvuose šaltiniuose kartais minimi kitų LDK miestų, taip pat Lenkijos, Rytų Prūsijos ar Kuršo meistrai, tačiau XVII–XVIII a. jie dažnai klajodavo ir užsiiminėjo tik remonto darbais. Dalis meistrų XVIII a. į Lietuvą atvykdavo pastatyti vienerius ar kelis vargonus ir išvykdavo. Kai kurie meistrai minimi Vilniaus liuteronų bendruomenės dokumentuose. Nors Lietuvoje išliko jų darbai, tačiau šie meistrai nepriskiriami Vilniaus baroko mokyklos meistrų grupei. 1788–1790 m. meistras Sztemberkas¹⁰⁵ remontavo vargonus Laukuvos bažnyčioje¹⁰⁶; 1794 m. Gardino mokesčių surašyme minimas meistras Wróblewski¹⁰⁷.

Gana dažnai Šiaurės Lietuvoje aptinkama Kuršo meistrų darbų. Antai Johannas Golanderis 1712 m. pastatė vargonus Joniškyje¹⁰⁸, 1742 m. – Tveruose¹⁰⁹ (abeji vargonai neišliko), o 1735 m. Vilniaus liuteronų bendruomenėje jis minimas krikštaitėviu. 1716 m. meistras Oreusz (Ireneusz?) Guldynskis remontavo Kretingos Bernardinų bažnyčios vargonus¹¹⁰.

Žinoma, kad vokiečių kilmės vargonų meistras Paulius Froelichas (Frölich, Frelich Paweł, 1720–1775), turėjęs dirbtuvę Fromborge, Prūsijoje¹¹¹, o nuo 1759 m. iki mirties gyvenęs Kuldigoje, Kurše, dirbo ir Žemaitijoje (Kretingoje, Alsėdžiuose). 1759 m. birželio 3 d. vargonų meistras P. Froelichas su tais pačiais Kretingos bernardinais sudarė sutartį dėl bažnyčios vargonų remonto¹¹². 1767 m. už 190 muštų talerių jis padarė 10 balsų¹¹³ vargonus Alsėdžių bažnyčiai¹¹⁴. Šie faktai rodo, kad meistras, keliaudamas iš Prūsijos į Kuršą, pakeliui gavo užsakymų ir Lietuvoje.

Minėtinos dviejų Karaliaučiaus vargonų meistrų pavardės – tai Adamas Gottlobas Casparini ir Johannas Preussas. 1775–1776 m. Vilniaus Šv. Dvasios (dominikonų) bažnyčioje Karaliaučiaus vargonų meistras Adamas Gottlobas Casparini (Gottlieb, Bugumil, 1715–1788) pastatė naujus vargonus (2 manualai, pedalai, 31 registras), kurie Lietuvos vargonų istorijoje sukėlė tikrą painiavą. Su jais lyginami tiek anksčiau, tiek vėliau Vilniaus meistro N. Jantzono sukurti vargonai, o istoriografijoje, remiantis panašumais į vienintelį žinomą šį A. G. Casparini darbą Lietuvoje, pastarajam meistrui priskirta dauguma didžiųjų Lietuvos instrumentų. Tačiau realiai A. G. Casparinio įtaka labiau pastebima ne XVIII a., o XIX a. vidurio meistrų darbuose, kai pagal Vilniaus dominikonų bažnyčios vargonų pavyzdį buvo padidinti net treji Vilniaus vargonai: Katedros, Šv. Jonų ir liuteronų bažnyčiose. G. A. Zellei A. G. Casparini įtakos neturėjo, nes G. A. Zelle buvo vyresnis ir, jei būtų susi-

klosčiusios palankesnės aplinkybės, galbūt būtų tapęs net geresniu ir garsesniu meistru (pralaimėjęs konkursą užimti Karaliaučiaus rūmų meistro vietą¹¹⁵, įsikūrė Vilniuje). Nelaimei jis galėjo paveikti ir meistrą N. Jantzoną, nes 1775–1776 m. (tuomet A. G. Casparini Vilniuje statė dominikonams vargonus) šio meistro autoritetas jau buvo susiformavęs.

Kretingos liuteronų bažnyčioje išliko Karaliaučiaus meistro Johanno Preusso 8 balsų vargonai, sukurti 1785 m.¹¹⁶ Verdainės (vok. Werden, dab. Šilutės miesto dalis) bažnyčiai (į Kretingos bažnyčią vargonai pateko tik 1899 m.¹¹⁷).

Po LDK valstybės žlugimo XVIII a. pabaigoje Prūsijai atitekusioje Užnemunėje pastebima Rytprusių meistrų darbų. Pavyzdžiui, 1804 m. meistras iš Įsručio (vok. Instenburg) Georgas Adamas Neppertas Griškabūdžio bažnyčioje pastatė naujus 11 registrų vargonus¹¹⁸ 1803–1804 m. sukūrė vargonus Bartninkų bažnyčioje¹¹⁹. XVIII a. pabaigoje padarytų Širvintų¹²⁰ (Schirwindt) liuteronų bažnyčios vargonų, dabar esančių Veličkų bažnyčioje¹²¹, prospektas beveik identiškas Griškabūdžio bažnyčios vargonams, tad gali būti siejamas su G. A. Neppertu¹²².

Iš Rytprusių kilęs ir Tukume (Kuršas) dirbtuvę turėjęs meistras Theodoras Tiedemannas 1804 m. pastatė 6 registrų Kaimelio (Kidulių seniūnija) bažnyčios vargonus¹²³. Galbūt remiantis prospekto ir medinių vamzdžių panašumu į Kaimelio vargonus, Pašušvio bažnyčios 10 balsų instrumentą taip pat būtų galima priskirti Th. Tiedemannui¹²⁴?

Tikriausiai iš Kuršo atvykęs vargonų meistras ir mechanikas Feliksas Gimbutas 1820 m. padarė vargonus Šiaulių bažnyčioje¹²⁵.

1826 m. Dotnuvos (buv. bernardinų vienuolyno) bažnyčioje vargonus pastatė brolis bernardinas Modestas Mikniewiczius (Michniewicz)¹²⁶. Tikriausiai šis meistras 1826–1827 m. remontavo Gardino bernardinų bažnyčios vargonus (minimas kaip brolis Modestas)¹²⁷.

Galbūt su Rygos vargonų meistru Johannu Christophu Christieniu sietini Žeimelio katalikų bažnyčios vargonai, sukurti ~1830 m.¹²⁸

Kaip matyti, XVIII a. II pusėje – XIX a. pradžioje Lietuvoje daugiausia vargonų sukūrė Vilniuje gyvenę vargonų meistrai, iš jų darbų pasimokę provincijos amatininkai, kiek mažiau – konkreitiems užsakymams atvykę kitų šalių vargondirbiai. Vis dėlto Vilniaus vargondirbių ir vietinių Lietuvos provincijos amatininkų darbai tarpusavyje yra labai panašūs, o atvykėlių meistrų kūriniai išsiskiria šiame bendrame Lietuvos vargonų „peizaže“. Tačiau tiek vienu, tiek kitų meistrų kūriniai sudaro svarbią mūsų šalies vargonų istorijos puslapį ir yra vertinga vargonų paveldo dalis.

Gauta 2006 04 28
Parengta 2006 05 15

Nuorodos

- ¹ M. Paknys, Vargonų meistrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Menotyra*, 2001, Nr. 2, p. 52–61.
- ² M. Zgliński, Prospekty organowie na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVIII w., *Sztuka kresów wschod-*

- nich, Kraków, 1996, t. 2, s. 385–396; M. Zgliński, *Sources and materials to the history of organ building on the area of the Former Grand Duchy of Lithuania, Duchy of Kurland and Latgalia*, Warszawa, 1999; M. Zgliński, Budownictwo organowe na terenie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego do około 1850 roku w świetle najnowszych badań, *Materiały. Muzyka*, 2003, t. 3, Warszawa, s. 65–98.
- ³ G. Povilionis, Lietuvos barokinių vargonų vieta Europos vargonų kontekste. *Istorinis naratyvas: problemos ir tyrinėjimai*, Vilniaus Dailės Akademijos darbai, Vilnius, 2003, t. 30, p. 63–86; G. Povilionis, Klasicizmo determinacijos problema Lietuvos vargonų kultūroje, *Laurynas Gucevičius ir jo epocha*, Vilniaus dailės akademijos darbai, Vilnius, 2004, t. 32, p. 155–163; G. Povilionis, XVIII a. antros pusės Vilniaus vargonų statybos mokyklos meistrų vargonų prospektai: kompiliuota ar originalu?, *Pirmavaizdis ir kartotė*, Vilniaus dailės akademijos darbai, Vilnius, 2004, t. 35, p. 153–166; G. Povilionis, XVIII a. II pusės Vilniaus vargonadarių mokyklos vargonų prospektai, *Menotyra*, 2005, Nr. 2, p. 23–29; G. Povilionis, XVIII a. Vilniaus meistrų vargonų prospektų projektai, *Kūriny, menininkas, erdvė*, Vilniaus dailės akademijos darbai, Vilnius, t. 39, 2005, p. 35–44.
- ⁴ XVIII a. dalis meistrų Vilniuje apsisotėjo nuolatiniam gyvenimui, sukūrė šeimas, priėmė Vilniaus miesto piliečio statusą, todėl sutartinai bus vadinami „Vilniaus vargonų meistrais“, o jų ir jų mokinių bei sekėjų veikla – „Vilniaus vargondirbystės mokykla“.
- ⁵ Paskutiniai Vilniaus vėlyvojo baroko mokyklai priskiriami tiksliai datuoti vargonai išliko Žemalės bažnyčioje (1839). Nors jų prospektas jau klasicistinis, bet instrumentas – vis dar vėlyvojo baroko stiliaus.
- ⁶ Ant Pasienės bažnyčios vargonų registro *Jula* vamzdžio yra įrašas: *1765 in Wilda*.
- ⁷ Bažnyčių vizitacijų ir inventoriaus surašymo dokumentuose vargonai dažniausiai apibūdinami vienu ar dviem sakiniais. Nurodoma, kur jie stovi, kiek turi klaviatūrų (jei daugiau nei viena, nors tai gana reta), registrų, papildomų įrenginių (varpelių, būgnų), dumplių; trumpai įvardijama būklė, karta, pastatymo ar remonto data.
- ⁸ M. Paknys, *Vargonų meistrai...*, p. 56.
- ⁹ Ten pat, p. 57.
- ¹⁰ Ten pat.
- ¹¹ W. Renkewitz, J. Janca, *Geschichte der Orgelbaukunst in Ost- und Westpreussen 1633 bis 1944*, Würzburg, 1984, t. 1, p. 338.
- ¹² J. Janca, Tübingen, rankraštis (medžiagos dalis publikuota O. Olesen'o internetiniame puslapyje apie Danijos vargonus: <http://musikhistoriskmuseum.kroyer.kulturhotel.dk/reg/ungefug.htm>).
- ¹³ Dabar – Elk, miestas Lenkijoje (vok. Lyck, liet. dar vad. Luckas, Laukas).
- ¹⁴ D. Wroblewskis taip pat statė vargonus Norvegijoje.
- ¹⁵ Danielis Wroblewskis gimė Lišovene (dab. Lisowska Wola, vok. Lischowen), netoli Elko, žr. V. J. Gołos, *Polskie organy i muzyka organowa*, Warszawa, 1972, S. 53. Apie Danijoje dirbusį meistrą informaciją patvirtina dokumentas „Daniel Wroblewskys laerekontrakt 1762“ (iš Ole Olesen'o internetinio tinklapio apie Danijos vargonus: <http://musikhistoriskmuseum.kroyer.kulturhotel.dk/reg/ki00006.htm>; <http://musikhistoriskmuseum.kroyer.kulturhotel.dk/regki00014.htm>).
- ¹⁶ W. Renkewitz, J. Janca, ten pat..., S. 338.
- ¹⁷ Ten pat, s. 214, 234.
- ¹⁸ Galbūt jo giminaičiu galėjo būti meistras Christianas Zell, 1741 m. Rytų Fryzijos (*Ostfriesland*) kunigaikščiui pagaminęs klavesiną. Bevardis Zell minimas ir labai žymaus Pietų Vokietijos (dab. Šiaurės Prancūzija) vargonų meistro Johanno Andreaso Silbermanno aplinkoje (H. Vogel, E. Ruge, R. Noah, M. Stromann, *Orgellandschaft Ostfriesland*, Norden, 1995, S. 141; M. Schaefer, *Das Silbermann-Archiv*, Winterthur–Schweiz, 1994, S. 251).
- ¹⁹ W. Renkewitz, J. Janca, ten pat..., S. 234. Tikriausiai G. A. Zelle vadovavo vargonų statymui ir surinkimui.
- ²⁰ M. Zgliński, Budownictwo ... S. 74 (pagal: Papiery Mariana Morelowskiego z lat 1944–1963, t. XXI: Materiały do dziejów artystycznych kościołów katolickich w Wilnie (mašinarštis), Biblioteka Ossolineum Wroclawe, sign. 14836 III, S. 106).
- ²¹ W. Renkewitz, J. Janca, ten pat..., S. 214. 1748 m. per gaisrą vargonai sudegė.
- ²² Ten pat, p. 214. Galbūt šio instrumento, istoriografijoje priskiriamo A. G. Zelle'io, fragmentai išliko Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčioje, kadangi po 1831 m. sukilimo uždarius Šv. Kazimiero bažnyčią, vargonai perkelti į Šv. Jurgio bažnyčią (J. Galicz, O organach w Wilnie, *Ruch muzyczny*, 1861, Nr. 8–9, Warszawa, p. 132). Vargu ar vargonai perkelti kartu su prospektu, kadangi Šv. Jurgio bažnyčios vargonų prospektas yra vėlesnis (~1770 m.), taip pat virš galinės Šv. Jurgio bažnyčios sienos esantis tapytas herbinis fundatorių kartušas yra analogiškas fundatorių herbui kartuše vargonų viršuje.
- ²³ M. Paknys, *Vargonų meistrai...*, p. 58 (pagal: *LVIA*, f. 1008, ap. 1, b. 65, l. 8v.)
- ²⁴ E. Łopaciński, *Materiały do dziejów rremiosla artystycznego w Wielkiem Księstwie Litewskim (XV–XIX w.)*, Warszawa, 1946, poz. 795; M. Paknys, *Vargonų meistrai...*, p. 58 (pagal: *VUB RS*, f. 4, b. 2502, l. 3v, 14v).
- ²⁵ E. Łopaciński, *Materiały do dziejów...*, poz. 859.
- ²⁶ *Šv. Jokūbo bažnyčia*, Vilnius, LTSR Kultūros Ministerija, Paminklų restauravimo institutas, 1975.
- ²⁷ *LVIA*, f. 1218, ap. 1, b. 14, l. 88v.
- ²⁸ R. Gučas, *Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčios vargonai*, Vilnius, 2001 (mašinarštis).
- ²⁹ M. Paknys, *Vargonų meistrai...*, p. 58
- ³⁰ Meistras įvardijamas tik kaip Cell: E. Łopaciński, *Materiały do dziejów...*, poz. 947.
- ³¹ M. Zgliński, *Budownictwo...*, s. 82.
- ³² J. Janca, rankraštis,...
- ³³ E. Łopaciński, *Wiadomości o artystach Wilna i ziem okolicznych, Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, Wilno, 1938–1939, t. 3, poz. 12.
- ³⁴ V. Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997, p. 216.
- ³⁵ 1737 m. gegužės 29 d. priėmė Vilniaus miesto pilietybę (Dr. A. Urbanavičiaus informacija).

- ³⁶ L. Balaišytė, Drožėjai XVIII a. Vilniaus bendruomenėje, *Menotyra*, Vilnius, 1999, Nr. 4, p.16.
- ³⁷ Skulptūra dabar saugoma Lietuvos dailės muziejuje, jos nugarinėje pusėje yra įrašas: „J. Ungefulg fecit. A 1739“ (*Baroko dailė Lietuvoje*, Vilnius, 1996, p. 84; A.Vičkienė, *XVIII a. Vilniaus architektai ir dekoratoriai*, magistro darbo nuoroda: *LVIA*, f. 1218, ap. 1, b. 14, l. 283v; f. 458, ap. 1, b. 143, l. 5v, 12; b. 147, l.6.)
- ³⁸ M. Zgliński, *Budownictwo...*, p. 83.
- ³⁹ Dab. Lenkija, Giżycko (vok. Lötzen).
- ⁴⁰ Dab. Lenkija, Pisz (vok. Johannesburg).
- ⁴¹ Dab. Lenkija, Mrągowo (liet. Zensburgas; vok. Sensburg).
- ⁴² Dab. Lenkija, Grabnik (vok. Grabnicken).
- ⁴³ Dab. Lenkija, Stare Juchy (vok. Neu Jucha).
- ⁴⁴ A. Miller, *Teatr i muzyka na Litwie 1745–1865*, Wilno, 1936, s. 38.
- ⁴⁵ M. Paknys, Vargonų meistrai..., p. 57.
- ⁴⁶ J. Gołos, *Polskie organy i muzyka...*, s. 282.
- ⁴⁷ M. Paknys, Vargonų meistrai..., p. 57.
- ⁴⁸ Dr. A. Urbanavičiaus informacija.
- ⁴⁹ B. Vogel, Fortepian polski, *Historia Muzyki Polskiej*, Warszawa, 1995, t. 10, s. 260.
- ⁵⁰ A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija. Valdovų kelias. Rūdinkų gatvė*, Vilnius, 2001, p. 88, 291.
- ⁵¹ M. Paknys, Vargonų meistrai..., p. 57. Iš šių vargonų išliko tik prospektas, keletas medinių vamzdžių ir varpelių žvaigždės fragmentas.
- ⁵² Šiems meistrams priskiriami vargonai pagal analogišką prospekto kompoziciją.
- ⁵³ Kurtuvėnų bažnyčios 1806 m. vizitacija, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 446–446v.
- ⁵⁴ R. Trimonienė, Iš Šiaulių aristokratijos gyvenimo. Nagurskių giminė, *Šiaurės Lietuva*, Šiauliai, 1994, p. 46.
- ⁵⁵ Istoriografijoje meistras užrašytas lietuviškai: Frydrichas Čelis (Šv. *Jokūbo bažnyčia*, Vilnius, 1975; šioje studijoje vargonų meistrą nustatęs tyrėjas ir anotacija neįvardinti). *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*. Vilnius, 1988, I d., p. 331.
- ⁵⁶ *LVIA*, f. 1218, ap. 1, b. 14, l. 65v, 69v, 73v ir kt.
- ⁵⁷ Dr. A. Urbanavičiaus informacija.
- ⁵⁸ *Computa Conventus Bialynicensis Perceptarum quod Expensarum ad 1748*, *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 4360, l. 118.
- ⁵⁹ M. Paknys, Vilniaus vargonų..., p. 56
- ⁶⁰ Ten pat, p. 57 (iš *LVIA*, f. 1008, ap. 1, b. 65, l. 6v).
- ⁶¹ *LVIA*, f. 218, ap. 1, b. 20, l. 6v.
- ⁶² G. A. Zelle's sūnūs buvo dar gana jauni (maždaug 20 m.), neturėjo reikiamos meistro kvalifikacijos, todėl nelabai tikėtina, kad galėjo vadovauti dirbtuvei.
- ⁶³ A. Urbanavičius, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 m.*, Vilnius, 2005, p. 338
- ⁶⁴ Linkuvos bažnyčios dokumentai, *MAB RS*, f. 42, b. 13, l. 82–83.
- ⁶⁵ Registrų skaičius pateikiamas ištyrus Linkuvos vienuolyno patalpose išlikusias nenaudojamas senojo instrumento oro skirstymo dėžes (2002).
- ⁶⁶ *Chronologia erectionis et fundatitot conventus et custodiae Vilmensis ADS: Franciscum ordinis minorum de de observantia ex varijs vetustissimis condicibus ac monumentis Patrum Nostrum diligenter collecta conscriptaque per A. R. P. Thomam Digon praedicatorum generalem Patrem provinciae ac ahronologum sub officio A.V.P. Stephani Romanowicz custodis ac gvardiani Vilnen: Anno Dni 1668*, kopija yra KPC archyve (Paminklų restauravimo ir projektavimo institutas, *Vilniaus bernardinų vienuolyno archyvo kronikos*, Fotokopija, t. 5, p. 268–274)).
- ⁶⁷ XIX a. vargonai perkelti į chorą bažnyčios gale, ten stovi iki šiol.
- ⁶⁸ Istoriografijoje šie vargonai nepagrįstai priskiriami Karaliaučiaus meistriui A. G. Casparini.
- ⁶⁹ M. Kałamajaska-Saeed, Losy wyposazenia kościola Jezuitów w Połocku, *Rocznik Historii Sztuki, XVII*, 1988, s. 133 (remiamasi J. Paszendos informacija).
- ⁷⁰ Vargonai 1837–1839 m. pervežti į Vilniaus Šv. Jonų bažnyčią, vėliau keletą kartų padidinti ir rekonstruoti .
- ⁷¹ *MAB RS*, f. 18, b. 181, l. 38.
- ⁷² 1857 m. vargonai perkelti į Katedrą, vėliau keletą kartų paaugštinti ir paplatinti.
- ⁷³ Istoriografijoje šie vargonai dažnai įvardijami kaip meistro A. G. Casparini, nes dar 1861 m. J. Galiczius juos priskiria „bevardžiam Casparini (italui)“ (J. Galicz, *O organach...*, s. 120).
- ⁷⁴ E. Smulikowska, *Prospekty organowe w dawnej Polsce*. Wrocław, 1989, s. 124.
- ⁷⁵ Tytuvėnų bernardinų vienuolyno kronika, *LVIA*, f. 1135, ap. 6, b. 59, l. 201v. (pagal l. 173 (dab. l. 143), 17?? m. dokumento nuorašas padarytas 1882 m.); Tytuvėnų bažnyčios 1821 m. vizitacija, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 224, lapai nenumeruoti; Tytuvėnų bažnyčios 1827 m. vizitacija, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 228, l. 113. Archyvuiniuose dokumentuose dažnai klaidingai nurodoma vargonų turint 30 balsų – tiek yra registrų ir papildomų įrenginių įjungimo rankenų (25 balsams ir 5 papildomiems įrenginiams).
- ⁷⁶ Troškūnų bažnyčios ir vienuolyno istorija, *MAB RS*, f. 43, b. 18593, l. 2v. 1789 m. dokumento fragmentas: „Tegoż dnia rano przybył z Wilna pan Janson Organmayster. Tegoż dnia ów Prowincjał wyjechał do Wilna. Mikołaj Jantzón Organmayster Kontrakt wziąwszy na zrobienie organu od 23 głosów z materiału wszystkiego konwenskiego i na stole Konwenskim zacząwszy od Zielonych Świątek w roku przyszłym, za talarów 500 dziś wyjechał do siebie“.
- ⁷⁷ Remiantis išlikusių autentiškų oro skirstymo dėžių tyrimais, Troškūnų vargonai turėjo 23 balsus ir tikriausiai varpelių karilioną, žvaigždinius varpelius ir akustinį būgną.
- ⁷⁸ Tiksliai vargonų pastatymo data nėra žinoma, tačiau datuojama remiantis bažnyčios statymo datomis (1785–1796) ir N. Jantzono mirties data (1793). Neatmetama galimybė, kad vargonus po 1793 m. galėjo pastatyti šio meistro sūnus Friedrichas Samuelis.
- ⁷⁹ Kurtuvėnų bažnyčios 1806 m. vizitacija, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 446.
- ⁸⁰ Pagal minėtų Rožanystoko vargonų datą galima spėti, kad 1842-iejai – F. S. Jantzono mirties arba sunkios ligos data.
- ⁸¹ M. Paknys, Vargonų meistrai..., p. 58.
- ⁸² Ten pat, p. 56.
- ⁸³ E. Smulikowska, ten pat..., s. 124.

- ⁸⁴ Lenkų istorikas Jerzy Gołoso klysta, teigdamas, kad šiuos 36 balsų vargonus 1794–1842 m. aptaravo bei perdarinėjo Nikolausas Jantzonas, kadangi šis meistras mirė 1793 m. (J. Gołos, ten pat..., s. 275–276.)
- ⁸⁵ Įrašas vargonų viduje, oro dėžėje: *Fridrich Samuel Jantzen/ Anno Domini 1798* (Latvijos vargonų restauratorių Alvio Melbardžio ir Viesturso Ilsumso informacija).
- ⁸⁶ *Chronologia erectionis*, p. 169.
- ⁸⁷ J. Gołos, ten pat..., s. 511.
- ⁸⁸ Instrumento duomenys pateikiami iš *Chronologia erectionis...* 1765 m. šie vargonai už 200 muštų talerių buvo parduoti Slanimo bernardinų konventui (ten pat).
- ⁸⁹ *VUB RS*, f. 4, A–3871 (Kristinos Makowskos išrašas).
- ⁹⁰ V. Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia...*, p. 65, 67. Manoma, kad tai buvo Olszynskis, nors vadinamas tik „broliu bernardinu“ (lenk. *braciszek bernardynski*) iš vietinio konvento.
- ⁹¹ Dr. A. Urbanavičiaus informacija.
- ⁹² 1791 m. gruodžio 20 d. jam sumokėti 36 auksinai (M. Paknys, *Vargonų meistrai...*, p. 57; pagal: *VUB RS*, f. 4, b. 2958, l. 42 v).
- ⁹³ Dr. A. Urbanavičiaus informacija.
- ⁹⁴ M. Paknys, *Vargonų meistrai...*, p. 57.
- ⁹⁵ Dr. A. Urbanavičiaus informacija.
- ⁹⁶ M. Paknys, *Vargonų meistrai...*, p. 55.
- ⁹⁷ E. Łopaciński, *Materiały do dziejów...*, poz. 1014.
- ⁹⁸ Dr. A. Urbanavičiaus informacija.
- ⁹⁹ Dr. A. Urbanavičiaus informacija.
- ¹⁰⁰ M. Paknys, *Vargonų meistrai...*, p. 56.
- ¹⁰¹ M. Zgliński, *Budownictwo...*, s. 93.
- ¹⁰² Ten pat.
- ¹⁰³ Švėkšnos parapijos dokumentai, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 456, l. 245v, 246v, (dr. Liudo Jovaišos nuoroda). Vargonai neišliko, tačiau išliko sutartis ir dispozicija.
- ¹⁰⁴ Vargonų viduje raudonu pieštuku parašyta: *Ru 1821 Zbudowany*. Istoriografijoje minima vargonų pastatymo data 1817 m., tačiau nenurodomas pirminis šaltinis, todėl ji gali būti netiksli (K. Kaveckas, *Vargonai Lietuvoje, Muzikos Barai*, Vilnius, 1938, Nr. 3, p. 68; J. Žilevičius, *Vargonų statyba Lietuvoje, Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1965, t. 33, p. 131).
- ¹⁰⁵ Meistras minimas be vardo.
- ¹⁰⁶ *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 375, l. 168v.
- ¹⁰⁷ *Spis mieszkańców Grodna w 1794 r., Grodno w XVIII wieku. Miasto i ludność*, Białystok, 1997, s. 74. Meistras minimas be vardo.
- ¹⁰⁸ M. Zgliński, *Organy i prospekty organowe w Kisięstwie Kurliandzkim i inflantach Polskich, Litwa i Polska. Dziedzictwo sztuki Saksalnej*, Warszawa, 2004, s. 177.
- ¹⁰⁹ M. Paknys, *Vargonų meistrai...*, p. 58.
- ¹¹⁰ 1716 m. „Organ reparował Pan Oreneusz [?] Ireneusz?] Guldynski z Kurlandi, za co wypłacono Tynf. 4300 [?] ar 4500“ (*Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, F. 85v; už nuorodą dėkoju dr. Liudui Jovaišai). Istoriografijoje šis meistras užrašomas ir kitaip: Irenijus Čuvinskas (K. Kaveckas, *Vargonai Lietuvoje...*).
- ¹¹¹ W. Renkewitz, J. Janca, ten pat..., s. 150, 297–298.
- ¹¹² *Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego*, f. 135v (dr. Liudo Jovaišos išrašas).
- ¹¹³ Alsėdžių bažnyčios 1806 m. vizitacija, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 578.
- ¹¹⁴ Šaltinyje įvardijamas kaip puikus meistras (*arcydoskonały organmajster*) katalikas iš Kuldygos (Goldyngen), žr.: *Alsėdžių parapiinės bažnyčios archyvas*, Alsėdžių bažnyčios 1764–1858 m. išlaidos, lapai nenumeruoti; M. Paknys, *Vargonų meistrai...*, p. 56.
- ¹¹⁵ W. Renkewitz, J. Janca, ten pat..., p. 219.
- ¹¹⁶ Įrašai ant registro *Principal 4'* tono C vamzdžio: *Wunsch / [erfüllt ?]Meister Johan[n] Preuss / König 1785 / Für [die] Kirche Werden; Wird von den / Org (?) Joh Scherwatt (?) / .../ in Werden din .../.../ Jun .../ 1827*. Ant vamzdžio esantys įrašai teigia, kad vargonai 1785 m. pastatyti Werdeno bažnyčiai, o 1827 m. perkelti į ... (Kretingalės bažnyčia – G. P.).
- ¹¹⁷ Kretingos liuteronų bažnyčios vargonininko Miko Pipiro informacija (2001).
- ¹¹⁸ Įrašas ant Griškabūdžio vargonų registro *Principal 8'* tono C vamzdžio: *George Adam / Neppert Königer / Priviligerter Orgel / Bauer in / Insterburg in Jahr / Anno 1804 [...] 5 te./ October / Principal 8 fus C^c*. Įrašas ant registro *Octava 4'* C vamzdžio: *Grischkabud*.
- ¹¹⁹ W. Z. Ljyak, *Organy na obszarze diecezji sejneńskiej w świetle źródeł archiwalnych, Litwa i Polska. Dziedzictwo sztuki sakralnej*, Warszawa, 2004, s. 191. 1944 m. bažnyčia buvo labai apgriauta ir nebeatstatyta, vargonai neišliko.
- ¹²⁰ Širvintos netoli Suvalkų. Vargonų istoriografijoje jos dažnai painiojamos su Širvintomis netoli Vilniaus.
- ¹²¹ Vargonai perkelti 1859 m. (A. Ulbrich, *Geschichte Der Bildhauerkunst in Ostpreußen vom Angang des 16. bis in die 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts*, Bd. 2, Königsberg, 1926–1929; M. Morelowski, Snycerz Gedowski, mistrz Casparini i organy grupy wileńskiej XVIII w., *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki TPN w Wilnie*, Wilno, 1938–1939, t. 3, s. 316; E. Smulikowska, ten pat, s. 126).
- ¹²² Nors istoriografijoje šie vargonai datuojami apie 1770 m. ir priskiriami meistrui A. G. Casparini, tačiau detaliau patyrinėjus išlikusius A. G. Casparini vargonų prospektus, aki-vaizdžių panašumų į jo darbus nėra. (Tyrinėtojai nenurodo pirminio šaltinio ir dažniausiai percituoja vieni kitus.) Tiek Griškabūdžio, tiek Veličkų vargonų prospektų struktūra, proporcijos, karnizų profiliai ir kt. dalys labai panašios, tačiau instrumentų palyginimą apsunkina tai, kad Veličkų bažnyčioje autentiškas išliko tik prospektas.
- ¹²³ Įrašas vargonų oro skirstymo dėžės viduje: *An[n]o 1804 den [z]8ten Septemb. ist/ diese Orgel von den Orgelbauer/ Theodor . Tiedemann . ververtiget worden/ in Kau[ij]mels- hen Paalö*.
- ¹²⁴ Pašušvio bažnyčioje vargonai pastatyti 1802 m. už kun. Dionizo Straševičiaus lėšas – 300 muštų talerių (Pašušvio bažnyčios vargonų byla, *Kultūros paveldo centro Dailės paveldo instituto archyvas*).
- ¹²⁵ Dr. M. Paknio informacija (M. Brensztejn, *Biblioteka Narodowa*, II 10648, t. 2, l. 223).
- ¹²⁶ Įrašas vargonų viduje, oro skirstymo dėžėje. Tai vieni pas- kutiniųjų vėlyvojo baroko vargonų Lietuvoje (prospektas klasicistinis).

¹²⁷ M. Zgliński, *Organy na terenie...*, s. 93.

¹²⁸ Šių vargonų autorystės priskyrimas meistriui J. Ch. Christienui grindžiamas reto tipo prospekto panašumais.

Girėnas Povilonis

LATE BAROQUE ORGAN-BUILDING IN LITHUANIA: MASTERS' ORIGIN AND SPREAD OF THE CRAFT

Summary

The numerous surviving late baroque organs in Lithuania come from the period of the late 18 – early 19 c. Most of them were made by organ-builders who lived in Vilnius and by Lithuanian masters related to them. However, in the Lithuanian late baroque organ-building art there were also many masters

from other countries. A numerous group of masters lived and worked in Vilnius the the 2nd half of the 18 c. Most of them came from Germany and Prussia, settled in Vilnius and left a rich succession of followers. Their original work spread in all the Great Duchy of Lithuania and over its borders. Today the heritage of these masters is defined as a separate and significant school of Vilnius Late Baroque organ-building.

The article provides historical, historiographical sources and the material of new scientific studies on organ masters who worked in Lithuania in the 18th and first half of the 19th c. Their biographies and the spread of their creations are presented. The masters' origin and migration, their stay in Vilnius and relations to organ-builders from other counties is analysed. The originality of their heritage is analysed and characterized as an independent Vilnius organ-building school.